

Makale / Article

İmam Birgivi'ye Göre Bid'atlerin Çıkış Sebepleri ve Korunma Yolları

Salim Sancaklı*

Özet

Bu makale, İmam Birgivi'ye göre İslâm toplumlarında yaygın hale gelen bid'at ve hurafelerin hangi kaynaklardan ve hangi sebeplerle ortaya çıktıklarını ve Müslümanlar arasında nasıl yayıldıklarını incelemektedir. İslâm'a aykırı olan bu tutum, davranış ve uygulamalardan korunmanın yolları ile bunların yayılmasını engellemenin yöntemlerini de telif ettiği risale ve kitaplarından hareketle açıklamaya çalışmaktadır. Yaşadığı dönemde yaygınlaşan bid'atlere karşı İmam Birgivi amansız bir mücadele yürütmüştür. Bu mücadelesini sadece söz ve tenkit seviyesinde sürdürmemiş, bilakis eserleri ile insanlara yol göstermiş, gidilecek istikameti işaret etmiştir. Birgivi'nin bid'atlere karşı mücadelesindeki en dikkat çekici özelliklerinden biri, Kur'an ve Sünnet ilkelerinden taviz vermemesidir.

Anahtar Kelimeler: Dinî ilimler, Kur'an, sünnet, İslâm, Bid'at, Birgivi.

Abstract

This article investigates the origins and causes of the spread of bid'ah (illegitimate innovations) and superstitions in Islamic societies, according to Imām Birgivi. It explores the sources from which these practices emerged, the reasons behind their proliferation, and how they gained traction among Muslims. It also seeks to elucidate the methods of protection against such behaviors and practices, and how to prevent their dissemination, drawing on Birgivi's treatises and authored works. During his time, Birgivi waged a resolute struggle against the prevalent bid'ahs. He did not confine his resistance to mere verbal criticism but actively guided people through his writings, delineating the path to be followed. One of the most striking features of Birgivi's campaign against bid'ah was his unwavering adherence to the principles of the Qur'an and the Sunnah.

Keywords: Islamic sciences, Qur'an, sunna, Islam, innovation, Birgivi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı,
mssancakli@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-0117-1288.

Giriş: Birgivi'nin Hayatı

İmam Birgivi, Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerinden biri olan 16. yüzyılda yaşamış; ilmi, görüşleri, zühdü, takvası ve İslâmî konulardaki hassasiyetiyle hem yaşadığı dönemi hem de sonraki nesilleri etkilemiş önemli bir âlimdir. Birgivi, ilgisini yoğun bir şekilde hakikî İslâm'ın açıklanmasına ve dine izafe edilen bid'atlerin ortadan kaldırılmasına yöneltmiş; bu konuya özel bir önem atfetmiştir. Asıl adı Muhammed b. Pîr Ali olan Birgivi, 929/1523 yılında Balıkesir'de doğmuştur. İlk tahsilini, dönemin ilmi geleneği çerçevesinde babasından aldıktan sonra yüksek tahsilini İstanbul'da tamamlamış, dönemin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapmış; Edirne'de Yeniçeri Ocağı mensuplarının terekelerini düzenleme görevini yürüten Kassâm-ı Askerî olarak hizmet etmiştir. Ardından İstanbul'a dönmüş, bir süre Bayramiyye tarikatına intisap etmiştir. Hayatının son on yılını Birgi'deki Dârülhadis Medresesi'nde müderris olarak geçirmiştir. Böylece, elli iki yıllık ömrünün büyük bir bölümünü tedrisatla geçiren Birgivi, camilerde halka vaazlar vermiş; İslâmî ilimlerin hemen her alanında, sayısı altmışı bulan eser kaleme almıştır. Bu eserlerle yaşadığı devrin ilmi ve fikrî yapısına önemli katkılar sunmuştur. Birgivi, eser telifi açısından en verimli dönemini Birgi'de geçirmiştir. Aslen Birgili olmamasına rağmen "Birgivi" ya da "Birgili" nisbeleriyle tanınmıştır. 981/1573 yılında, 52 yaşında vefat etmiş, vefatından önce kendi eliyle diktığı bir ağacın yanında, bugün mevcut olan yerine defnedilmiştir.¹

Bid'atlerle Olan Mücadelesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bulunmayıp sonradan ortaya çıkan itikadî ve amelî hususlarla ilgili yenilikleri bid'at olarak niteleyen İmam Birgivi, İslâma aykırı bu tutum, davranış ve uygulamalara karşı çıkmış, insanları bunlardan sakındırmaya çalışmıştır. Daima Kur'an ve Sünnet'e uymayı, onlarla amel etmeyi ve Müslümanların amellerini bu iki kaynağa arz etmelerini gerekli görmüştür.² Ona göre bid'atler İslâm'ın saf ve sahih öğretilerine zarar veren, Müslümanların itikatlarını bozan hususlardır. Toplumda pek çok olumsuz ve zararlı sonuca sebep olan bu bid'atlerin en tehlikeli neticeleri arasında, insanları doğru inançtan

1 Hayatı için bk. Bali, Ali b. Lâli Bali, *el-İkdu'l-Manzum fî zikri efâdili Rûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975), 426; Atâi Nevizâde Atâullah, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-şekâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 179-181; M. Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz vd. (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 253-256; Mehmed Süreyya, *Sicillî Osmanî*, (İstanbul: ts.), 4/121.

2 Muhammed b. Pîr Ali Birgivi, *et-Tarikâtü'l- Muhammediyye ve's-sîretü'l-Ahmediyye*, (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1960), 148.

uzaklaştıran itikadî sapmalar; gerçek şekillerinin terk edilmesiyle oluşan bâtil ibadetler ve müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliği zedeleyen bölünmeler yer almaktadır. Bu sebeple, bid'atler dinin özünü bozmakta, sahih sünnetlerden uzaklaştırmaktadır. Birgivi'ye göre bu gerekçelerle bid'atler müslümanların hayatından tamamen çıkartılmalıdır.³

Birgivi'nin yaşadığı dönemde yaygın olan bid'atlere örnek olarak; cenaze evlerinde ziyafetler verilmesi, ölünün mezarı başında kırk gün beklenilmesi, kabir başında kurban kesilip adak adanması, kabirlerin etrafında tavaf eder gibi dönülerek dua edilmesi,⁴ gibi uygulamalar gösterilebilir. Yine o dönemde, zengin kimselerin öldükten sonra kendileri ya da yakınları adına Kur'an okunması için mal vakfetmeleri; bazı tasavvuf ehlinin teğanni ile zikir, semâ ve deveran gibi davranışları da bu kapsamda yer alır.⁵ Bunların yanı sıra, camilerde, cuma namazı ve hutbe esnasında işlenen bid'atler;⁶ camilerde yapılan musâfahalar;⁷ bazı mübarek gün ve gecelere tahsis edilen ibadetler ve Kur'an okuyucuları ile ilgili uygulamalar da toplumu saran yanlışlardandır. Birgivi bunların hepsine şiddetle karşı çıkıyor, hiçbirinin caiz olmadığını dile getiriyordu. Birgivi'nin mücadele ettiği bid'atlerin pek çoğunun hâlen varlığını sürdürmesi, onun haklılığını ortaya koymakta ve bu mücadelenin gerekliliğini göstermektedir.

Bid'atler konusunda son derece hassas ve titiz bir tavır sergileyen İmam Birgivi, hayatını bu yolda mücadele ile geçirmiştir. Onun bid'atlere karşı duruşu iki ana yöntem üzerinden gerçekleşmiştir: Bunlardan birincisi, vaaz ve irşad yoludur. Birgivi, insanlara vaaz etmek ve onları irşad etmenin Müslüman toplumun ıslahı açısından ne denli önemli ve etkili olduğunu biliyordu. Bu sebeple gerek İstanbul camilerinde gerekse Birgi Ulu Camii'nde aralıksız vaaz ve nasihatlerde bulunmuş, bu faaliyetleri toplumun ıslahı için vazgeçilmez bir vesile olarak görmüştür.⁸ Kendisiyle muâsir bir tarihçinin ifadesiyle “ talebe-i ulûma var gücünü sarf ederek ders okutuyor, halka Hak yolunu göstermek için gecesini gündüzüne katıyor, camilerde vaaz ediyor, insanlar onun vaazlarından istifade ediyordu.”⁹

İkincisi ise tedris ve te'lif yoludur. Birgivi kısa hayatının büyük bir bölümünü medreselerde talebe okutarak geçirmiştir. Devamlı olarak ders verdiği için

3 Birgivi, *et-Tarîka*, 11-14.

4 Birgivi, *Ziyâretü'l-kubûr*, 9-10.

5 Birgivi, *et-Tarîka*, 14, 24, 139,140.

6 Birgivi, *et-Tarîka*, 150.

7 Bu konularla ilgili olarak *Risâle fi'l-musâfahâ* isimli eserini yazmıştır.

8 Salim Sancaklı, *el-İmam el-Birgivi ve cuhûduhû fî mukâvemeti'l- bida' fî Türkiyâ (Mekke-i Mükerrreme: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 1422/2001)*, 222-223.

9 Bali, *el-İkdu'l-Manzum*, 437.

medrese talebeleriyle, vaaz ve irşada devam ettiği için halkla iç içe bir hayat sürmüştür. Özellikle Birgi'deki medresesi, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen ilim talebelerinin yoğun ilgisine mazhar olmuş; sohbetleri ise kemâlât ehlinin ulaşmak istediği bir hedef haline gelmiştir.¹⁰

Birgivi bir taraftan kuvvetli kalemîyle kıymetli eserler te'lif etmiş; kitapları vasıtasıyla bid'atlerin ortadan kalkması yönünde önemli bir gayret ortaya koymuştur. Bid'atlerle olan mücadelesi eserlerine de açık bir şekilde yansımıştır. Bazı eserlerinde bu konuya özel bölümler ayırmış, kimi zaman da müstakil risaleler kaleme alarak İslâm'ın hükümlerini açıklamaya ve hakikatleri öğretmeye çalışmıştır.¹¹ Bu çerçevede inananları, bid'atlerin muhalifi olan Ehl-i sünnet itikadına ve selef-i sâlihîn yoluna davet etmiştir. Birgivi bu konuda "Bid'at ehlinin itikadı karşılığında Ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadı vardır. Ehl-i sünnet itikadının yolu sünnete, sahâbe uygulamalarına ve ümmetin icmâına sarılmaktır. Ayrıca nefsin isteklerini ve kendi görüşünü beğenmeyi terk etmektir" demektedir.¹² Onun bu davranışları esasen emri bi'l-ma'rûf ve nehyi 'ani'l-münker ilkesinden kaynaklanmaktadır. Zira Birgivi'ye göre, şeriatın yedinci tabakası Ehl-i Sünnet'e mensup olmak ve bid'at ehlinin uzak durmak; onuncu tabakası ise iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır. Bu iki görevin yerine getirilmesi ise farz addedilmektedir.¹³

A. Bid'atlerin Ortaya Çıkış Sebepleri

İmam Birgivi bid'atleri tenkit ederken öncelikle onların ortaya çıkış sebepleri üzerinde durur. Onun gayesi sadece tenkitte bulunmak değil, fert ve toplumu bu konularda doğruya yönlendirmektir. Bu sebeple, bid'atlerin hangi kaynaklardan ve hangi sebeple ortaya çıktığını, insanlar arasında nasıl yayıldığını araştırır. Birgivi'ye göre, İslam toplumlarında bid'atlerin ortaya çıkmasının ve yaşam alanı bulmasının ana sebepleri; nefsin hevâ ve heveslerine kapılmak, cehâlet, akla aşırı güvenmek, sadece kendi görüşünü beğenmek ve taklitçiliktir.¹⁴

10 Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, 179-180.

11 Salim Sancaklı, "İmam Birgivi'nin Bidatlere Karşı Tutum ve Mücadelesi", *Balikesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi Sempozyumu*, editör: Mehmet Bayyigit vd., (Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kültür yy.,2019), 393-394.

12 Birgivi- *et-Tarika*, 48.

13 Muhammed b. Pir Ali Birgivi, *el-Makâmât*, (İstanbul: 1988) (*Resâil li'l-imâm el-Birgivi* içerisinde), 11-12; Sancaklı, "İmam Birgivi'nin Bidatlere Karşı", 392.

14 Birgivi, *et-Tarika*, 46-47,48

a. Nefsin arzu ve isteklerine tabi olmak:

Bid'atlerin temelinde, dinin getirmiş olduğu esas ve ilkelere değil, kişisel arzulara, mübah olmayan nefsanî isteklere uymak yatmaktadır. Hevâ ve heveslere uyarak bid'at uydurmak, Allah katında en büyük günah ve en ağır suç sayılan bid'at çeşitlerindendir.¹⁵ Birgivî bu konuda şöyle demektedir: “Nefis doğası gereği kötülüğe meyilli ve kötülüğü emredicidir. Bu itibarla, nefsin arzu ve isteklerine uymak kişiyi helake sürükler. O halde Hak yolunun yolcusu! Eğer Allah'tan hidayet istiyorsan, sana gereken şey paçaları sıvayıp nefsini hevâ ve hevesten men etmek ve onu mücahedeye yönlendirmektir.”¹⁶

b. Taklitçilik ve toplumda taklit ruhunun yaygın olması:

Bid'atler daha çok câhil kişilerin birbirini taklit etmeleriyle yayılmaktadır. Nitekim kabir başlarında toplanan ve kabirlerden yardım isteyen kişilerin büyük kısmı, yaptıkları işin mahiyetini bilmemektedir veya “Falanca kişi böyle yaptığı ya da herkes böyle yaptığı için ben de yaptım” diyerek davranışlarını meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Birgivî, eserlerinde taklitçiliğin -yani dinî bilgisi olmayan kişilerin gerek gelenekleri gerekse cemiyette yaygın bazı uygulamaları sorgulamadan benimsemelerinin- bid'atlerin doğmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu sebeple, dinin anlaşılması ve yaşanmasında sahih akıl ve naklin rehberliğinde hareket edilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

Körü körüne taklidin, bid'atlerin toplumda yerleşmesine sebep olduğunu gören Birgivî, bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Taklit; herhangi bir delile dayanmaksızın, araştırma yapmadan, sırf hüsnüzanla başkalarına uymaktır. İtikada dair konularda taklit caiz değildir. Çünkü bu konularda, yüzeysel dahi olsa bir araştırma yapılmalı ve delile dayalı bir kanaate ulaşılmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de, taklitçileri yeren birçok âyet bulunmaktadır. Bize göre, imanı sahih de olsa, itikadî konularda taklit eden kişi günahkârdır. O halde ne her kitapta yazılanla ne de âlim kisvesine bürünen her şahsın sözüyle amel edilmelidir.¹⁷

15 Muhammed b. Pir Ali Birgivî, *Ziyaretü'l-kubûr eş-şer'iyye ve's-şirkiyye*, thk. Muhammed b. Abdurrahman el-Hamis (Riyad: 1414), 31,37,52; bk. a.mlf., *Şerhu'l- ehâdisi'l-erbain*, (İstanbul: tsz.), 92; a. mlf., *er-Risâle fi'z-zikri'l-cehri* (İstanbul: 1988) (*Resâil li'l-imâm el-Birgivi* içerisinde), 19.

16 Birgivî, *et-Tarika*, 47.

17 Birgivî, *et-Tarika*, 48.

c. Dinî konularda bilgisizlik:

Bid'atlerin ortaya çıkmasının ve yayılmasının en önemli sebeplerinden biri, dinî konulardaki cehâlet, yani bilgisizliktir. Cehâlet, dini ve dinin asıllarını bilmemektir. Bu bilgisizlik, ister irşad edici kişilerde ister onların sözlerine göre hareket edenlerde veya cahillerin peşinde koşanlarda olsun, neticesi itibarıyla aynıdır. İmam Birgivi'ye göre, toplumda dinî bilgi eksikliği ve ilimden uzaklaşma, bid'atların yayılmasında etkili olmuştur. İnsanlar, dinî ilimlerden uzaklaştıkça bid'atlere daha çok yönelmiş, bu ilimlere sahip oldukça da bid'atlerden uzak durmuş ve onların etkisinden korunmuşlardır.¹⁸ O halde insanların bid'at ve hurafeleri benimsemeleri ile din anlayışlarındaki eksiklik ve dinin tam manasıyla kavranamaması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Birgivi kırk hadis şerhine yazdığı mukaddimede, cehâletin artmasına bağlı olarak bid'atların halk arasında hızla yayılmasından duyduğu üzüntüyü dile getirir ve şöyle der:

Bir müslümanın bid'atlerden kesinlikle sakınması gerekir. Halkın dinî hayatı bid'atlarla kuşatılmış olsa bile, kişi bunlardan etkilenmemelidir. Ne yazık ki bugün sünnetten yalnızca bazı şekilsel görüntüler kalmış, halk da bütün gücüyle bunlara sarılmıştır. Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki cehâlet meşhur olmuş, ilim ise sanki yok olup gitmiştir. İnsanlar, Allah'a yaklaşmanın en faziletli yolu olarak bid'atleri görmekte, âdeta birbirlerinin üzerine yığılırcasına bir izdihamla bid'atlara rağbet etmektedir. Nitekim birtakım dirayetsiz insanlar da ibadet şekline dönüşmüş bu yaygın bid'atleri yapmaya insanları teşvik etmekte; hatta kimileri zayıf ve uydurma hadis ve sözlerden meydana gelen kitaplar yazmaktadırlar. İşin aslını bilmeyen insanlar da menfaatlerine ve işlerine geldiği için bu kitaplara yönelmektedir. Bu durum, halk için büyük bir gaflet ve felâkettir.¹⁹

Birgivi, kabirlerin ziyareti ile ilgili risalesinde bu durumu şöyle izah etmektedir:

Bu nedenlerden (bid'atlerin çıkış sebeplerinden) birisi de şudur: Allah'ın rasûlü ile gönderilen hakikatlerden insanların câhil olmaları, hatta tüm peygamberlerin tevhid inancını yerleştirmek, şirk ve şirkin sebeplerini ortadan kaldırmak için gönderildiklerinden dahi bilgisiz ve habersiz olmalarıdır. Şeytan, sağlam tevhid inancından nasipleri az olan bu insanları kabirlerle fitneye düşürmeye çalıştığında onlar, cahillikleri sebebiyle derhal şeytanın davetine icabet ederler.

¹⁸ Sancaklı, *el-İmam el-Birgivi*, 200-201.

¹⁹ Birgivi, *Şerhu'l-ehâdis*, 2-3; a. mlf., *et-Tarika*, 48; a. mlf., *Mihakku's-sûfiyye*, (İstanbul: 1988), *Resâil lil-imâm el-Birgivi* içinde), 29.

Kendilerini ancak bildikleri kadar koruyabilirler, çünkü onların bu daveti iptal edecek bilgileri yoktur.²⁰

d. Akla güvenmek ve sadece kendi görüşünü beğenmek:

Bid'atlerin bir başka çıkış sebebi akli ön planda tutmak, idraki ve kapasitesi sınırlı olan aklın hükmüyle ile birtakım ibadet şekilleri icat ederek bunları dine eklemeye çalışmaktadır. İnsanların her şeyi kendi görüşlerine göre değerlendirmeleri, akılları ve düşünceleri neyi güzel görüyorsa onu din adına güzel görmeleridir. Birgivi bu durumun dört sebepten kaynaklandığını belirtmektedir.

1. Bildikleriyle amel etmemek, dinin emirlerini gerektiği şekilde yerine getirmemek.
2. Bilmedikleriyle amel etmek, yani kendilerinin güzel gördüklerini iyice araştırmadan dini bir uygulama gibi yapmak.
3. Yaptıkları fiilleri ilim ehline danışmadan ve dinî kaynaklardan öğrenmeden yerine getirmek, bunları da çoğunlukla başkalarını taklit ederek yapmak.
4. Öğrenmeye, inceleme ve araştırmaya değer vermemek, başkalarının da öğrenmesini engellemek. Çünkü câhil halkı kandırmak daha kolaydır.²¹

e) Uydurma hadisler ve hikâyeler:

İmam Birgivi'ye göre bazı kimselerin Peygamber Efendimiz (s.a.v.) adına uydurdıkları hadisler de bid'atlerin ortaya çıkmasına ve yayılmasına sebep olmuştur. Uydurma hadisler Hz. Peygamber'in getirdiği din ve dinî esaslar ile çelişki halindedir. Mesela; "Hadiseler sizi yorduğunda kabirlere sığının." ve "Taşın bile fayda vereceğine dair hüsnü zann sahibi olursanız, o taş muhakkak fayda verir" gibi mevzû rivayetler, İslâm dini ile tenakuz halindedir. Kabirlere aşırı derecede tazim edenlerin uydurdıkları bu ve benzeri sözler, cehâlet ve dalâlet ehlinin daima ilgisini çekmiştir.²²

Benzer bir durum, uydurma hikâyeler için de geçerlidir. Bu hikâyelerin

²⁰ Birgivi, *Ziyâretü'l-kubûr*, 72.

²¹ Muhammed Hâdimî, *Berika fî şerhi't-Tarika*, (İstanbul:1988),1/330; bk. Süleyman Toprak, "İmam Birgivi ve Bidatlara Karşı Tutumu", *İmam Birgivi*, haz. Mehmet Şeker, (Ankara; TDV, 1994),69.

²² Birgivi, *Ziyâretü'l-kubûr*, 73.

insanlar üzerindeki etkileri büyüktür. Ne yazık ki insanlar, âlimlerin sözüne itibar etmeyip bu tür asılsız hikâyelere daha fazla rağbet göstermektedir. Birgivi bu konuda şöyle der:

Yine bu sebeplerden biri kabir sahipleri için anlatılan hikâyelerdir: ‘Sıkıntı içinde olan falanca şahıs falan kimsenin türbesine gitmiş ve sıkıntıdan kurtulmuş ya da ihtiyacı olan bir başkası kabre gidip dua ettiğinde ihtiyacı giderilmiş; yine bir başkasının başına bir musibet gelmiş, mezara gittiğinde musibet kaybolmuştur..’ Mezar görevlilerinde ve kabirperestler arasında bu ve benzeri hikâyeler uzun uzadıya anlatılacak kadar çoktur. Bu hikâyeleri anlatanlar, ölüsüyle ve dirisiyle Allah’ın yarattıkları içinde en yalancı olanlardır. Nefisler ihtiyaçlarının giderilmesinde ve zararlarının defedilmesinde oldukça hırslıdır. Birinin bir kabir vesilesiyle afiyet bulduğunu duyan herkes oraya koşar, şeytan da bu kişileri önce yumuşak bir yaklaşımla, sadece dua etmeleri gerektiği vesvesesiyle kandırarak onları dua ettirir.²³

f) Âlimlerin bid’atlar ve bid’atçiler karşısında sükût etmeleri, suskun kalmaları ve bir tepki göstermemeleri:

Cehâletin yanı sıra, âlimlerin karşılaştıkları yanlışlar karşısında sessiz kalmaları, doğruları söylememeleri, bid’atlere karşı ses çıkarmamaları ve toplum tepkisinden çekinmeleri, bid’atlerin yayılmasında en önemli etkenlerden biridir.²⁴ Birgivi’ye göre, toplumda yaygınlaşan bid’atler konusunda devlet yöneticileri de mesuldür. Yöneticiler, sünnete aykırı olarak ortaya çıkan bid’atleri engellemeli, yasaklamalı ve devletin gücünü bu bid’atleri ortadan kaldırmak için kullanmalıdır. Dini korumak maksadıyla bid’at sahiplerine karşı harekete geçmeli ve onları bu bid’atlerinden menetmelidir.²⁵ Bu bağlamda şöyle demektedir: “Yazıklar olsun o kadılara ve yöneticilere ki bu kimselerin durumunu bilirler, şahit olurlar, fakat güçleri yettiği halde hiçbir şeyi değiştirmezler, bunları engellemezler. Bilakis onlardan korkarlar ve dua isterler.”²⁶

23 Birgivi, *Ziyaretü'l-kubûr*, 73-74.

24 Birgivi, *Şerhu'l-ehâdis*, 92; 14-15.

25 Birgivi, *Mihakku's-sûfiyye*, 13-14; a. mlf., *el-Musâfaha*, 29.

26 Birgivi, *et-Tarika*, 148.

B. Bid‘atlerden Korunma ve Bid‘atleri Önleme Yolları:

İmam Birgivi'ye göre, bid‘atler ferdî ve toplumsal düzeyde İslâm'a ciddi zararlar vermektedir. Bu nedenle onlardan korunmak ve yayılmalarını engellemek için çeşitli yollar benimsenmelidir. Ona göre, bid‘atlardan korunmak yalnızca bireysel bir gayret değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Birgivi, bu korunma yollarını genel hatlarıyla Kur'an ve sünnete sınıksız sarılmak, özellikle sünnetleri ihmal etmeden muhafaza etmek; âlimlerin toplum karşısında yanlışları açıklama ve doğruları öğretme yükümlülüğü; ve âlimlerin omuzlarındaki dinî sorumlulukların farkında olarak hareket etmeleri şeklinde özetlemektedir.

a. Kur'an ve Sünnet'e bağlılık:

Bid‘atlerden korunmanın en sağlam yolu Allah'ın kitabına ve peygamberinin sünnetine sıkıca sarılmak, dinî konularda yalnızca bu iki kaynağı esas almak ve onları yegâne rehber edinmektir. Zira İslâm dininin temel kaynakları Kur'an ve Sünnet'tir. Hz. Peygamber'in görevi ise, bu esasları insanlığa öğretmek ve yaymak olmuştur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) bu vazifesini en mükemmel bir şekilde yerine getirmiştir.²⁷

İmam Birgivi, ömrünün son döneminde kaleme aldığı *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* adlı eserinin henüz ilk bölümünde, "Kur'an ve sünnete uygun amel etmenin ve müminlerin işledikleri amelleri bu iki kaynağa arz etmelerinin gerekliliğini" vurgulamaktadır.²⁸ Ona göre, toplumda yaygınlık kazanan bid‘atlerin ortadan kaldırılması, ancak sünnetin hayatın tüm alanlarında hâkim kılınmasıyla mümkündür. Zira insanların bid‘atlere yönelmesinin temel sebebi, sünnetlerden yüz çevirmeleridir.²⁹ En son eseri olan *Tarîka* kitabına da öncelikle "Kur'an ve sünnetlere sarılmanın gerekli olduğunu" ifade ederek başlayan Birgivi, bu bölümün ardından "Bid‘atler" ile ilgili bir bahis açmıştır.³⁰ Birgivi'nin "Sünnetlere Sarılma" bölümünün hemen ardından "Bid‘atler" bölümüne başlaması sünnetlerin baş düşmanı olarak bid‘atları gördüğünün en açık delilidir.³¹ Nitekim Birgivi bid‘atleri sünnet kavramının zıttı, sünneti de bid‘at karşılığı olarak kullanmakta, eserlerinde buna dair pek çok misaller vermektedir.³² Kitaplarının

27 Mehmed Sofuoğlu, "Bidatler ve Korunma Yolları", *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, sayı:2, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1964),84.

28 Birgivi, *et-Tarîka*, 148.

29 Birgivi, *Ziyâretü'l-kubûr*, 42.

30 Birgivi, *et-Tarîka*, 11-13.

31 Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi*, (Ankara: TDV yay. 2021), 212.

32 bk. Birgivi, *et-Tarîka*, 9-10; a. mlf., *Ziyâretü'l-kubûr*, 31,36, 37.

büyük bir bölümünü “Sünnetleri ihya, bid’atleri yok etme” ilkesinden hareketle telif etmiş, eserlerinde güçlü bir sünnet vurgusu yapmıştır. Sünnete olan bağlılığı Birgivî’nin bid’atlerle olan mücadelesini arttırmış, bu itibarla onun her alandaki sünnet savunuculuğu hayatının sonuna kadar devam etmiştir.

b. Bid’atler konusunda âlimlerin sorumluluğu:

İmam Birgivî, İslam toplumunun dinî bilgileri sahih bir şekilde öğrenmesinden ve bid’atlerden uzak tutulmasından öncelikle âlimleri sorumlu tutar. Hatta ona göre, yanlış bir uygulama görüldüğünde, bunu düzeltmek yalnızca âlimlerin değil, bütün Müslümanların görevidir. Ancak bid’atler gibi dinin esaslarını ilgilendiren konularda âlimlerin sorumluluğu daha da büyüktür. İlim adamları bid’atler karşısında sessiz kalmamalı, halkı bu tür uygulamalardan sürekli olarak sakındırmalıdır. Zira âlimler peygamberlerin vârisleridir. Bu nedenle, bid’atlere karşı gerekli tepkiyi göstermemeleri hâlinde, ortaya çıkan olumsuzluklardan mesul olacaklardır.³³

Birgivî’ye göre, âlimlerin topluma karşı sorumlulukları iki temel başlık altında toplanır. İlki, dinî bilgileri doğru bir şekilde öğrenmek ve bu bilgileri topluma öğretmektir. İkincisi ise, bireysel ve toplumsal hayatta mevcut olan itikadî ve amelî bozulmaları, özellikle de bid’atleri tespit ederek halkı bu hususlarda uyarmaktır. Birgivî, bid’atleri büyük günahlar arasında saymakta; bid’at işleyen de büyük bir günah işlemiş olduğunu belirtmektedir.³⁴ Özellikle itikadî alandaki bid’atlerin bazıları doğrudan küfür niteliği taşıırken, bazıları ise küfür derecesine varmamakla birlikte diğer büyük günahlardan -hatta adam öldürmek ve zina gibi fiillerden- daha ağır bir mahiyet arz etmektedir.³⁵ O halde İslâm âlimleri bid’at sahiplerini bu büyük günahattan alıkoymak için irşad etmeye çalışmalıdırlar:

İlim adamı cemaatinden bir kimsenin bid’at sahibi olduğunu öğrendiğinde onu hak mezhebe yönlendirilmelidir. Şayet bu kişi bid’atini başkalarına da yayıyorsa onun propagandasına engel olmalıdır. Engelleyemediğinde ise bid’atçıyı durdurmaları için olayı idarecilere intikal ettirmelidir. Durdurulması imkânsız hale geldiğinde bu kişi sürgün edilir.³⁶

İmam Birgivî, seçkin bir din âlimi olarak bu sorumlulukları hayatı boyunca

33 Birgivî, *Dâmiğatü'l-mübtediîn ve Kâşifetü butlâni'l- mülhidin*, (Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Misriyye) no: 315, vr. 190/a.

34 Birgivî, *Mihakku's-sûfiyye*, 13.

35 Birgivî, *et-Tarika*, 12.

36 Birgivî, *Mihakku's-sûfiyye*, 13-14; a. mlf., *el-Musâhafa*, 29; Martı, *Birgivî*, 131.

titizlikle yerine getirmiştir. İslâm'ın emirlerine bağlı kalarak, emr bi'l-ma'rûf ilkesinin rehberliğinde, çevresinde ve toplum içinde karşılaştığı itikadi ve ameli bid'atlere karşı sürekli olarak insanları uyarmış; onları yanlış uygulamalardan uzaklaştırarak doğru dinî uygulamalara yönlendirmiştir. Bid'atlarla mücadeleyi âdeta hayatının ana gayesi ve değişmez ilkesi hâline getiren Birgivi'nin bu tavrı, hem şahsî hayatında hem de ilmi eserlerinde belirgin ve merkezi bir yer tutmaktadır.

Sonuç:

İmam Birgivi, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yaşamış, Osmanlı'nın seçkin din âlimlerinden biridir. Özellikle dinde aslı olmayan, ancak zamanla dine eklenmiş bid'atlere karşı gösterdiği hassasiyet ve bu konuda kaleme aldığı eserlerle tanınmıştır. Yaşadığı dönemde yaygınlık kazanan bid'atlere karşı yalnızca sözle eleştiride bulunmakla kalmamış; mücadele etmiş, yol göstermiş ve takip edilmesi gereken istikameti eserleriyle belirlemiştir. Birgivi, insanlara rehber olarak Hz. Peygamber'in sünnetini, örnek şahsiyet olarak da bizzat Hz. Peygamber'i (s.a.v.) göstermiştir. Birgivi, İslâm toplumunda ortaya çıkan bid'atleri incelerken, öncelikle bu sapmaların sebepleri üzerinde durur. Ona göre bid'atlerin ortaya çıkmasının başlıca sebepleri şunlardır: dinî konularda cehalet, körü körüne taklit, kişisel heva ve heveslere tâbi olmak, akla gereğinden fazla güvenmek, kendi görüşünü mutlak doğru görmek ve âlimlerin bid'atler karşısında suskun kalmaları. Diğer taraftan Birgivi, bid'atlerin İslâm'a büyük zararlar verdiğini belirtir ve onlardan korunmak ile yayılmalarını önlemek için birtakım yollar önerir. Bu yolların başında Kur'an'a ve sünnete sıkı sıkıya bağlanmak, özellikle sünnetleri yaşatmak; âlimlerin halkı doğru bilgilerle donatmaları, yanlışları ortaya koyarak doğruları öğretmeleri; ve toplumu sahih din anlayışıyla eğitmeleri gelmektedir. Ayrıca kişisel heveslerden, cehaletten, taklitçilikten ve benzeri zararlı eğilimlerden uzak durulması gerektiğini vurgular. Birgivi'nin bu önerileri yalnızca kendi dönemi için değil, çağımız Müslümanları için de geçerli ve değerli mesajlar içermektedir.

Kaynakça

- Atâî**, Nevizâde Atâullah, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-şekâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yay., 1989.
- Bâlî**, Ali b. Lâlî, *el-'Ikdu'l-manzûm fî zikri efâdili Rûm*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1975.
- Birgivî**, Muhammed b. Pîr Ali, *Dâmiğatü'l-mübtediîn ve Kâşifetü butlânî'l-mülhidîn*, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 315/190/a.
- el-Makâmât*, İstanbul: tsz. (Resâil li'l-Îmâm el-Birgivî içinde).
- Mihakku's-şûfiyye*, İstanbul: tsz. (Resâil li'l-Îmâm el-Birgivî içinde).
- Nûru'l-aḥyâ ve tuḥfetu'l-emvât*, Bayezid Ktp., Ali Emîrî, Arapça, nr. 786, vr. 69b.
- er-Risâle fî'z-zikri'l-cehrî*, İstanbul: tsz. (Resâil li'l-Îmâm el-Birgivî içinde).
- Şerḥu aḥādîsi'l-erba'in*, İstanbul: tsz.
- et-Ṭarîkatu'l-Muḥammediyye ve's-sîretu'l-Aḥmediyye*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1960.
- Ziyâratu'l-kubûr eş-şer'iyye ve's-şîrkîyye*, thk. Muhammed b. Abdurrahman el-Hamis, Riyad: ts.
- Bursalı**, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz vd., İstanbul: Meral Yay., 1972.
- Hâdimî**, Muhammed, *Berîka fî şerḥi't-Ṭarîka*, İstanbul: tsz.
- Martı**, Huriye, *Birgivî Mehmed Efendi*, Ankara: TDV Yay., 2021.
- Sancaklı**, Salim, *el-Îmâm el-Birgivî ve cuḥûduḥû fî mukâwemeti'l-bida' fî Türkiyâ*, Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1422/2001.
- "İmam Birgivî'nin Bid'atlere Karşı Tutum ve Mücadelesi", *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî Sempozyumu*, ed. Mehmet Bayyigit vd., Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kültür Yay., 2019, 55-78.
- Sofuoğlu**, Mehmed, "Bid'atler ve Korunma Yolları", *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, 2 (1964): 71-84.
- Süreyya**, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: tsz.
- Toprak**, Süleyman, "İmam Birgivî ve Bid'atlere Karşı Tutumu", *İmam Birgivî*, haz. Mehmet Şeker, Ankara: TDV Yay., 1994, 101-123.